

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka a literatury

BARBORA MLČOCHOVÁ

III. ročník – prezenční studium

Obor: český jazyk – společenské vědy

BARVY V ČESKÝCH PŘÍJMENÍCH

Bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Milena Krobotová, CSc.

Olomouc 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedené literatury.

V Olomouci dne 7. dubna 2011

.....

Poděkování

Děkuji doc. PhDr. Mileně Krobotové, CSc., za odborné vedení diplomové práce, poskytování cenných rad a materiálových podkladů k práci a také všem dotazovaným, s nimiž jsem prováděla výzkum.

Obsah:

ÚVOD	5
1 ONOMAZIOLOGIE JAKO NAUKA O POJMENOVÁNÍ	6
1.1 VYMEZENÍ ONOMAZIOLOGIE.....	6
2 ONOMASTIKA	6
2.1 HISTORIE ONOMASTIKY	6
2.2 ONOMASTIKA A JEJÍ ČÁSTI	8
3 TOPONOMASTIKA (TOPONYMIE) A JEJÍ ČÁSTI	9
4 ANTROPONOMASTIKA	11
4.1 VÝVOJ PŘÍJMENÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH	11
4.2 O PŮVODU NAŠICH PŘÍJMENÍ.....	15
5 METODIKA PRÁCE	21
5.1 TERÉN PRŮZKUMU	21
5.2 SKUPINA RESPONDENTŮ	21
5.3 DOTAZNÍK ZAMĚŘENÝ NA BARVY V PŘÍJMENÍCH	21
6 VÝSLEDKY PRŮZKUMU	24
6.1 KOMENTÁŘE K JEDNOTLIVÝM ÚKOLŮM.....	24
6.2 SHRnutí PRAKTICKÉ ČÁSTI.....	39
7 VYUŽITÍ PŘÍJMENÍ V PEDAGOGICKÉ PRAXI	40
ZÁVĚR	42
OBA HLAVNÍ CÍLE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE BYLY SPLNĚNY	42
LITERATURA	43
PŘÍLOHY	44
PŘÍLOHA Č. 1	45
ANOTACE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE	47

Úvod

Předložená bakalářská práce si klade dva hlavní cíle. V teoretické části práce budeme charakterizovat onomaziologii a onomastiku jako vědní obor. V rámci onomastiky se rozlišují dvě samostatné disciplíny: nauka o místních jménech neboli toponomastika a nauka o osobních jménech neboli antroponomastika.

Podrobněji se zabýváme historií onomastiky a představujeme významné práce tohoto oboru české lingvistiky. V dalších částech práce se pak zaměřujeme na vymezení toponomastiky a antroponomastiky. Pozornost věnujeme zejména vývoji a typologii českých příjmení, protože na jejich výzkum je zaměřena praktická část práce.

Cílem praktické části je provést výzkumnou sondu formou dotazníkového šetření na dvou srovnatelných školách, na Gymnáziu v Kojetíně a na Gymnáziu Jiřího Wolkeru v Prostějově.

Výzkum jsme provedli v terciích obou škol a účastnilo se ho celkem 55 žáků, z toho 28 v Kojetíně a 27 v Prostějově. Dotazníkové šetření jsme zaměřili na práci s příjmeními vzniklými z pojmenování barev.

Hlavním cílem výzkumu bylo zjistit, jak jsou studenti tercie víceletých gymnázií schopni kreativně pracovat s úkoly, jež jsou zaměřeny na barvy obsažené v českých příjmeních. Dotazník se skládal ze šesti jednoznačných položek.

Pedagogovo vzdělání by nemělo zůstat omezeno jen na mluvnici a slovník, mělo by se zaměřit i na jiné jazykovědné obory, které se nemohou stát součástí stálého výkladu učiva. To platí i pro onomastiku, kterou rovněž nelze vkládat do školních osnov. Protože se v naší práci zaměřujeme především na antroponyma, nabízíme v poslední kapitole i několik námětů pro využití příjmení v hodinách českého jazyka. V příloze uvádíme dotazník zaměřený na barvy v českých příjmeních. Touto hravou formou by se dle našeho názoru mohla zlepšit a zpestřit výuka v hodinách českého jazyka.¹

¹ Onomastické vademecum pro učitele, s. 4.

1 Onomaziologie jako nauka o pojmenování

1.1 Vymezení onomaziologie

Onomaziologie se tradičně chápe jako nauka o pojmenování. Je součástí lexikologie a popisuje postup od funkce k formě. Zahrnuje pojmenovací jednotky, mezi které patří pojmenování, slovo, spojení slov, frazém. Tento výčet nazýváme *pojmenovacím komplexem*.²

Onomaziologie jako teorie o pojmenování se nejen tradičně, ale i etymologicky spojuje s pojmenovacími druhy slov. Tohoto užšího pojetí se užívá zvláště ve slovtvorbě.

2 Onomastika

Onomastika (onomatologie) je vědou o vlastních jménech. Zabývá se jejich povahou, tvořením, vznikem a rozšířením a také zánikem některých z nich.

2.1 Historie onomastiky

Jde o vědu, která se rozvinula zvláště v 2. polovině 20. století, i když její kořeny jsou starší. Onomastika se dostala mezi samostatné vědy především po druhé světové válce. Předtím sloužila jako pomocná nauka při lingvistice, historii, geografii a etnografii. „Zpočátku se také setkávala s opovržením, neboť jí bylo používáno příliš jednostranně, což bylo ještě umocněno nesprávným používáním diletantů, pro které byla obzvláště atraktivní vědou.“³ Slovanská věda na tom nebyla s rozvojem onomastiky nejlépe, vše napravil až moskevský sjezd slavistů v roce 1958. To však nemění nic na tom, že onomastika je vědou velmi oblíbenou, a to nejen vědci samými, ale i širokou veřejností.

Ti, kdo se u nás tou dobou zabývali onomastikou a jejími součástmi, tj. toponomastikou a antroponomastikou, byli **Antonín Profous**, odborník na toponomastiku, známý dílem *Místní jména v Čechách* (1947), ve kterém se zabývá vznikem, původním významem a změnami místních jmen. Jeho moravský protějšek, historik **Ladislav Hosák** napsal publikaci *Místní jména na Moravě a ve Slezsku* (1970). Filolog Rudolf Šrámek kromě toho, že spolupracoval s L. Hosákem, samostatně vydal *Toponymické modely a toponymický systém*, uveřejněný v časopise *Slovo a slovesnost* v roce 1972. Dále nesmíme zapomenout na **Vladimíra Šmilauera** a jeho díla *Osídlení ve světle místních jmen* (1960), *Úvod do toponomastiky* (1966), *Příručka slovanské toponomastiky* (1970), *Diplomní práce*

² Filípec, J., Čermák, F. *Česká lexikologie*, s. 88.

³ Šmilauer, V. *Úvod do toponomastiky*, s. 3.

o pomístních jménech (1973), a na **Josefa Beneše**, který se zasloužil o vznik vědy zabývající se příjmeními, a to knihou *O českých příjmeních* (1962).⁴ Je třeba uvést i časopis *Acta Onomastica* (dříve vydávaný jako *Onomastický zpravodaj*), jenž je jediným onomastickým časopisem v České republice a je vysoce ceněný jak domácími, tak zahraničními vědci. Byl založen v r. 1960 **Vladimírem Šmilauerem** a **Janem Svobodou**, známým lingvistou a dalším z odborníků na onomastiku. Od samého počátku je toto periodikum recenzovaným odborným časopisem. Původně vycházelo pět čísel ročně, v současné době vychází pouze jedenkrát ročně v rozsahu přibližně tři sta stran. Má rozsáhlou síť domácích přispěvatelů, publikují v něm i pracovníci nejazykovědných vědních oborů z České republiky, přispívají do něj i zahraniční onomastikové. Původní stati, recenze a zprávy v něm otiskované se týkají všech oblastí výzkumu vlastních jmen. Vychází pod hlavičkou Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR v oddělení pro onomastiku.⁵

Mezi osobnosti, které se věnují antroponomastice (nauka o osobních jménech), patří **Antonín Brousil**: *Přehled českých jmen křestních* (1934), **František Kopečný** s dílem *Průvodce našimi jmény* (1974), již výše zmíněný **Josef Beneš** a jeho publikace s názvem *O českých příjmeních* (1962) nebo *Německá příjmení u Čechů* (1998), lingvistka **Miloslava Knappová**, autorka mnoha úspěšných knih, jako např. *Jak se bude jmenovat?* (1978, 1985), *Rodné jméno v jazyce a společnosti* (1989), *Příjmení v současné češtině* (1992), *Naše a cizí příjmení v současné češtině* (2002) a nejnovější *Jak se bude vaše dítě jmenovat? Původ, význam, pravopis, výskyt a obliba, kalendář: informace o jménech afrických a asijských* (2010). **Vladimír Mates**, bohemista, etymolog a onomastik, který vystudoval Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, je autorem několika úspěšných publikací, např. *Jména tajemství zbavená aneb Příjmení pod mikroskopem* či *Jména tajemství zbavená: malá encyklopedie 250 nejčastějších příjmení*. Jak sám autor uvádí „tato knížka je určena výhradně pro zvědavé (zvídavé), kterým vrtá hlavou, jak ke svému příjmení přišli a kde se vzala taková, jako *Vodsoň, Kepka, Dientsbier...*“⁶

⁴ Šmilauer, V. *Úvod do toponomastiky*, s. 5.

⁵ <http://www.ujc.cas.cz/oddeleni/index.php?page=actaonom>

⁶ Mates, V. *Jména tajemství zbavená*, z předmluvy k 1. vydání.

2.2 Onomastika a její části

Jak už bylo uvedeno, onomastika je nauka o vlastních jménech, avšak definice pojmu vlastního jména je složitější, než by se na první pohled zdálo. Je nutno rozlišovat mezi *vlastními jmény* (nomina propria) a *jmény obecnými* (nomina apelativa). Mezi těmito jmény je hranice, která není příliš pevná. Velký počet jmen může přecházet z jedné kategorie do druhé a existují i odlišnosti v chápání této problematiky u jednotlivých národů. Jako příklad lze uvést psaní velkých písmen. Ludvík Kuba ve své publikaci pro studenty píše, že Rusové, Španělé a Maďaři píší jména národů s malým písmenem, považují je za obecná jména. Rozdíly nalezneme v českém a slovenském jazyce, např. Slováci píší *Ministerstvo vnútra*, Češi *ministerstvo vnitra*. John Stuart Mill definuje tyto pojmy takto: „*Obecné jméno spojuje jednice stejné nebo si podobné, vlastní jméno tyto jedince rozlišuje, vlastní jméno, denotuje, aniž konotuje*“.⁷

Roztřídění vlastních jmen je uvedeno v *Pravidlech českého pravopisu*, kdy se vlastními jmény označují:

Živé bytosti – 1. osoby, 2. zvířata, 3. národy, kmeny, obyvatelé, 4. bytosti pohádkové, personifikované, nadpřirozené atd.

Neživé věci – 1. nebeská tělesa a souhvězdí, 2. zeměpisné jevy, 3. lidské výtvořiny a zařízení.

Hlavními oddíly onomastiky jsou:

Antroponomastika – nauka o vlastních jménech lidských.

Toponomastika – nauka o vlastních jménech zeměpisných.⁸

⁷ Stuart Mill, J. in V. Šmilauer. *Úvod do toponomastiky*, s. 8.

⁸ Šmilauer, V. *Úvod do toponomastiky*, s. 8.

3 Toponomastika (toponymie) a její části

Toponomastika je nauka o vlastních jménech geografických. Zeměpisná jména se dělí do tří oblastí, a to:

Choronyma – jména světadílů, oblastí, států, zemí, krajů, okresů (např. Asie, Švýcarsko, Olomoucko atp.).

Jména místní (toponyma) – jména lidských sídlišť a jejich částí, obcí, osad, místních částí (samot, mlýnů, mysliven, hájoven, cihelen, hospodářských dvorů, loveckých zámků, turistických chat atp.).

Jména pomístní – řadíme k nim jména vod (*hydronyma*), jména terénních útvarů (*oronyma*), jména *pozemků*, jména *drobných přírodních útvarů*, jména *jednotlivých předmětů* (např. stromů památkově významných) a jména *komunikací* (např. Zlatá stezka).

Podrobněji se objekty pomístních jmen dělí na *přírodní*, tzn. dané přírodou (např. vyvýšeniny, ostrovy, řeky), a na kulturní, tzn. jsoucí pod vlivem člověka. Toto dělení, které bylo navrženo Theodorem Immem v roce 1908, se v praxi příliš neosvědčuje z důvodu obtížnosti a neúčelnosti oddělování např. přírodních a umělých jezer, říčních ramena a mlýnských náhonů atp. Slouží spíše jako dělení pomocné.⁹

„*Toponomastika má dvě duše, duši filozofickou a duši historickou.*“¹⁰ Šmilauer to vysvětluje tak, že zeměpisná jména se nemají studovat čistě jazykově, ale je třeba i všestranného přehledu a znalosti nositele jména (objektu) a těch, kdo jméno dávají a užívají. Na druhé straně nelze zeměpisná jména studovat pouze historicky, se zanedbáním stránky jazykové.¹¹

Vladimír Šmilauer mluví o dvojí stránce toponomastických studií a ukazuje to na příkladu Švédska a Německa: „*Ve Švédsku, v zemi s nejvyvinutější onomastikou, se dlouho jména studovala především jazykově a až později se přešlo i ke studiím historickým, naopak v Německu se od počátku silně uplatnil moment sídelně-historický. To má svoje zcela přirozené příčiny. Ve Švédsku jsou nejstarší zápisy jmen až z doby kolem r. 1300, tj. z doby*

⁹ Šmilauer, V. *Úvod do toponomastiky*, s. 9 – 11.

¹⁰ Steinberger, L. in Šmilauer. *Úvod do toponomastiky*, s. 11.

¹¹ Šmilauer, V. *Úvod do toponomastiky*, tamtéž.

asi 1000 let po jejich vzniku. Vývoj však byl klidný, nepřerušovaný. Ve Švédsku se obyvatelstvo neměnilo, nebylo žádných cizích invazí, jména jsou vesměs nordická, jejich vývoj je zcela organický. V Německu jsou zápisky mnohem starší - už z doby karolínské máme pro jižní Německo množství údajů, ale jsou tu i jména staroevropská, keltská, římská, slovanská, pruská, jsou značné rozdíly mezi jednotlivými územími a poměry mnohem složitější. Proto byli badatelé nuceni přihlížet mnohem pečlivěji k poměrům, za nichž jméno vzniklo a vyvíjelo se. V Německu vývojem dochází k silnějšímu zdůraznění stránky jazykové. Složky toponomastiky musí být vyváženy, každá jednostrannost je natrvalo nemožná.¹²

Šmilauer podotýká, že zeměpisné jméno musíme brát více než jako pouhou sestavu hlásek, není to jen slovo složené ze základů, afixů a jistým způsobem skloňované. „Zeměpisné jméno srostlo s objektem, který označuje, zrcadlí se v něm kus duše těch, kdo jej pojmenovali a pojmenování užívali.“¹³

Jak už bylo výše uvedeno, toponomastika nebyla vždy samostatnou vědní disciplínou a i dnes musí spolupracovat s dalšími různými vědami; slouží např. archeologii, geografii, historii, etnografii a dalším vědám. Toponomastika jako věda posouvá oblast svého zájmu i do jiných lingvistických oborů. Proto Šmilauer tvrdí, že: „Česká jména nelze zpracovávat jenom bohemisticky; badatel o českých zeměpisných jménech musí dobře znáti i jména německá a jejich jazykovou stránku, neboť obojí jména se stále kříží a prolínají. Badatel musí dobře znáti jména jihoslovanská, aby získal pochopení pro slovanská jména naše. Jsou to ovšem především jména západoslovanská, zvláště polská a lužická, která mají pro nás důležitost.“¹⁴ Důležitá jsou především tím, že jsou nám nejvíce přístupná.

¹² Šmilauer, V. *Úvod do toponomastiky*, s. 11–12.

¹³ Šmilauer, V. *Úvod do toponomastiky*, s. 12.

¹⁴ Šmilauer, V. *Úvod do toponomastiky*, s. 13.

4 Antroponomastika

Antroponomastika je nauka o vlastních jménech lidských.

4.1 Vývoj příjmení v českých zemích

V českých zemích, tak jako ve většině Evropy, existovala v dávných dobách jednojmennost. Už z tohoto pojmu vyplývá, že lidé byli pojmenováni a od sebe odlišováni pouze jedním jménem (např. *Odolen, Chval, Mlada* aj.).

Původ osobních jmen

Původ osobních jmen je třeba hledat ve jménech obecných. To znamená, že se nalézají jednak v označení osob, zvířat, věcí, vlastností, činností a stavů, jednak ve slovesech. Důvod, proč se vůbec osobní jména vyvinula, je ten, že se objevila potřeba jedince pojmenovat, identifikovat, individualizovat, odlišit jej od ostatních. Jméno určitého jedince vzniklo na základě jeho charakteristiky, a to jak fyzické, tak i duševní. Souviselo to i s jeho zařazením do společnosti a do přírody. Popisoval se také jeho vztah k lidem, okolnímu světu, k bohům nebo k bohu.

Osobní jména na našem území můžeme rozdělit dle původu, a to na:

Slovanská

Nejstarší osobní jména užívaná na našem území pocházela z dob slovanského pravěku. Jednalo se o jednoduchá jména, jako např. *Orel, Živan*, nebo častější jména složená, jež vznikla spojením dvou významových základů, což si Slované uchovali z doby indoevropské. Takováto jména obvykle vyjadřovala vznešené představy, přání, výzvy, věštby, touhu po kladných vlastnostech, např. jméno *Václav* znamená „více slavný“.

Neslovanská

Jména neslovanského původu k nám začala pronikat díky kontaktům našich předků s cizinou, ale především s příchodem křesťanství, rozvojem obchodu, válek, mocenské politiky, cestování našich panovníků a prostřednictvím cizích kulturních vlivů. Původ jmen můžeme hledat v hebrejštině, řečtině, latině, němčině, v menší míře potom v ostatních germánských jazycích, v jazycích románských, keltských, orientálních aj. Tato jména rovněž vyjadřovala různé tělesné a duševní vlastnosti, původ, postavení. Často byla motivována už v původním jazyce náboženskými a přírodními představami, poměrem k majetku, moci atp.

(řecká *Kateřina* znamená „čistá, cudná“, germánský *Ludvík* znamená „slavný bojovník“ apod.).

Vznik druhého osobního jména

V důsledku růstu počtu obyvatel bylo zřejmé, že jedno osobní jméno, sloužící k identifikaci, nemůže stačit. Proto se k rozlišení osob se stejným jménem začaly přidávat různé obměny jména (např. u jména *Bartoloměj* se užívalo variant jako *Bárta*, *Bártoš*, *Bártík*). Od 13. století se začala používat další označení, tzv. příjmy, která se přiřazovala za osobní jméno. Objevovala se bližší označení jedinců týkající se jejich:

- tělesných vlastností, podoby, věku, např. *Šimek Velký*, *Jakub Kučera*, příjmy jako *Hlava*, *Starý*, *Kolenatý*, *Dlouhý* apod.;
- duševních vlastností, např. *Martin Mudra*, dále *Zkoumal*, *Pokorný*, *Smutný* apod.;
- zaměstnání, po řemesle *Procházka* (řezník procházející se vesnicemi za nákupem), *Sedlák*, *Mlynář*, *Kovář* apod.;
- bydliště nebo původu, např. *Jan Hořejší*, *Dolejší*, *Skalský*, *Horský* apod.¹⁵

K přesnějšímu rozlišování osob se dále postupně užívala:

- jména připojená po otci či utvořená z otcova jména, např. *Jan Hostislav*, *Jan Jiroušek* apod.;
- přezdívky uvozované slovy „řečený“, „zvaný“, „alias“, např. *Pavel řečený Levička* apod.;
- jména po chalupě nebo po stavení, poukazující na to, kde a v čí chalupě/stavení člověk bydlel, kam se přestěhoval, přiženil atp., např. *Petr na Matějkově gruntě* – *Petr Matějka*;
- domovní znamení, např. dům *U Černého orla* – *Jan Orel*, *U Tří pštrosů* – *Pštros*, *U Růže* – *Růžička* apod.¹⁶

¹⁵ Knappová, M. Naše a cizí příjmení v současné češtině, s. 4.

¹⁶ Knappová, M. Naše a cizí příjmení v současné češtině, s. 5.

Takto se do systému našich osobních jmen dostala rozmanitá jména mající původ v názvech zvířat, rostlin, předmětů, přírodních jevů, nadpřirozených bytostí a mimozemských jevů.

Rozdíl mezi příjímím a naším příjmením spočívá v neustálenosti a proměnlivosti příjímí. Jedna a tatáž osoba mohla být označována dvěma různými příjímími, např. *Petr Slepý – Petr Bolevecký*, nebo se příjímí různě obměňovala, např. *Petr Ryba – Petr Rybka, Sedlák – Sedláček, Škorpil – Škorpík, Černý – Černík* apod.

Těmito způsoby se v českých zemích rodila dvojmennost, jejímž základem bylo jméno křestní a přízvisko, příjímí. Z něho se postupně vyvinulo jméno dědičné jméno rodové nebo rodinné, pro něž užíváme termín příjmení.¹⁷

Vývoj příjmení z hlediska sociálního a časového

Ve vývoji příjmení v českých zemích se uplatňovaly rozdíly společenské a časové, které se dají rozdělit:

- **Dvojmění šlechtická** (nejstarší). Příjímí neboli přízviska byla odvozována v první řadě od osobních jmen a znaků majících původ především ve jménech osobních a místních, tak se můžeme setkat se jmény jako *Ješek Drahoň z Újezda, Svatomír z Doudleb, Havel Cidlina z Cidliny* apod. Obměňování příponami či zkracováním u základových místních jmen se projevovalo například takto: *Jan Kozlovec z Kozlova, Jan Horešák z Horešovic, Jan Klobouček z Klobouk* apod. Jména se vyvozovala i z erbovních znamení, tak např. *Jan Beránek* – rod, který měl ve znaku berana, *rod Kolowratů* – v erbu měli kolo apod. Dále se jednalo o jména neheraldická, vycházející z pojmenování ptáků a jiných živočichů (*Jan Kačice z Vratkova, Slavibor Čížek z Lidic* apod.), z označení osobních vlastností (*Věnek Krátký z Peruce, Martin Zlý ze Stokar* apod.) i ze zaměstnání *Jan Maršálek z Radiče, Ivan Puškař z Valtic* apod.). U šlechtických jmen se však kladl důraz na jména křestní, u budoucích příjmení se vyjadřovaly tradice pokrevní, materiální a sociální.
- **Dvojmění měšťanská a venkovská** (14. – 16. století). V této době se občanská jména objevují velmi zřídka, např. Prokop řečený Černá růže, měšťan většího Města pražského. Knappová uvádí, že „zejména husitské hnutí, které přispělo k zvýšenému

¹⁷ Knappová, M. Naše a cizí příjmení v současné češtině, s. 5.

společenskému styku, podnítilo rozšíření příjmí, ovšem nedědičných a proměnlivých.“¹⁸ Budoucí příjmení se jako příznak celé rodiny začalo objevovat a užívat právě v 16. století. Nejdříve ve městech, posléze na venkově. Nebylo však někdy jednoduché rozlišit hranici, kdy se jednalo o příjmení, a kdy o označení zaměstnání (*Matěj Řezník – Matěj řezník*). Tak vznikala řada přechodných a neurčitých označení, jako např. *Štěpán syn Havlů, Jakub jinak Kuba Vaňků, Václav Pernikář řemesla truhlář* atp. Protože měšťané měli více společenských a kulturních styků nežli venkované, nalezneme v jejich příjmech větší pestrost inspirovaná antikou, náboženstvím, popularitou jednotlivých národů, hrdinů, např. *Viklef, Žižka, Brunclík, Turek* atp. Vlivem společenských změn a migrací došlo také k tomu, že městská příjmení mají vesnický původ.

- **Dvojnemí na venkově** (17. století). Příjmení na venkově se začala ustalovat až v 17. století a později. Vznik příjmení souvisí s tím, že většina obyvatel měla podobná zaměstnání, hlavně v zemědělství. Dalšími motivy byly zejména druh a místo obydlí, (viz výše zmíněná jména „po chalupě“), přírodní okolí, charakter usedlosti a způsob usazení. Každopádně to byla vrchnost, kdo v největší míře rozhodovala o příjmech (příjmeních) než samotní poddaní, a to hlavně od doby pobělohorské. Jestliže se tedy poddaný *Matěj Vořech* přestěhoval z vořechovské usedlosti, panský písař mu přepsal příjmení dle nové usedlosti či zaměstnání, např. *Matěj Sedlář*. S růstem počtu obyvatel a spletností hospodářských a právních vztahů obyvatelstva vznikala nutnost přesnější evidence příjmí.
- **Dvojnemí dělnická** (konec 18. století). Před industrializací se objevovala jména především havířská a hutnická (*Tomáš Krčma po otci, po hornicku Vort*). Pracovní podmínky, pomůcky, činnost i místo byly dalším motivem vzniku příjmí (např. *Důl, Kahanec, Nebozez, Štola, Šicht...*).¹⁹

Evidencí obyvatelstva a vznikem matrik se nebudeme v této práci zabývat. Pouze zmíníme, že ustalování příjmení souvisí s právními zásahy v době josefínské. První odpisy vznikaly u příležitosti úprav vedení matrik, tj. přibližně na začátku 18. století.

¹⁸ Knappová, M. Naše a cizí příjmení v současné češtině, s. 6.

¹⁹ Knappová, M. Naše a cizí příjmení v současné češtině, s. 6-7.

Genealogický výzkum příjmení

Někteří příslušníci rodin se s oblibou pouštějí do bádání o původu a vývoji příjmení vlastní rodiny. Tento rodopisný výzkum je velmi náročný na přípravu a na čas. Spojuje se v něm jazykový výklad původu příjmení s výkladem jeho historického vzniku, psychologické podněty i sociální okolnosti vzniku příjmení se sledováním historie konkrétního rodu.

M. Knappová při výzkumu původu českých příjmení doporučuje zájemcům následující postup:

- **Studium jazykového výkladu příjmení**, tj. zda pochází z jiného jména osobního či ze jména obecného atp.
- **Studium možné motivace příjmení**, tj. jaké dobové, místní, náboženské, společenské, národnostní a jiné okolnosti mohly ovlivnit vznik daného příjmení.
- **Studium rodopisné**, tj. výzkum historie daného rodu.

4.2 O původu našich příjmení

V českých zemích stejně jako v jiných střeoevropských státech se užívají příjmení nejrůznějšího původu. Svůj podíl na tom mají aspekty jednak jazykové, jednak mimojazykové, do kterých patří historické události (zejména války), kulturní vlivy atd. U jazykové stránky vzniku příjmení se snažíme zjistit, které podněty a příčiny vedly k vzniku našich příjmení nejčastěji, např. jaká slova či slovní spojení se stávala základem příjmení a zda tento jejich význam přetrval či nepřetrval do současnosti.²⁰

Na základě obecných souvislostí lze říci, že naše příjmení vznikala z vlastních jmen osob (*deantroponomická příjmení*), z vlastních jmen místních (*detoponymická příjmení*) a ze jmen obecných (*neapelativní příjmení*). Tyto tři velké skupiny se člení do podskupin:

Příjmení vzniklá z osobních jmen. Tvoří největší skupinu našich příjmení, protože osobní jméno bylo prvním a dlouhou dobu také jediným prostředkem k identifikaci jednotlivce. Později se užívalo ve funkci příjímí v nejrozmanitějších podobách zkrácených, obměněných a sufíxy dotvořených. Z příjímí se nakonec vyvinulo příjmení dědičné (viz výše). Tuto velkou skupinu dělíme na:

²⁰ Knappová, M. Naše a cizí příjmení v současné češtině, s. 11.

- **Příjmení ze jmen slovanských**, která byla složena ze dvou významových základů (např. *Mir-* + *-slav* = *Mirolav*). Složená slovanská jména se zkracovala a jejich části se slovotvorně modifikovaly. Příjmení jsou tedy výsledkem těchto obměn. V následujícím přehledu jsem vybrala nejčastější slovanské základy s příklady příjmení, která z nich vznikla (i s obměnami hlásek):

Blah- (blaho; Blahoslav): *Bláha, Blahna, Blahušek, Blahut, Blachut*;

Boh- (Boh/Bůh; Bohuslav): *Bohuněk, Božek, Bouše, Bouška, Bůta*;

Bor-/Boř- (boj; Borislav, Bořivoj): *Borek, Boreš, Bořík, Bořuta*;

Cti- (čest; Ctirad): *Ctibor, Stibor, Stibůrek, Stícha, Štícha*;

Čech- (Čechoslav): *Čech, Čecháč, Čechota, Češka, Češík*;

Dob- (dobrý; Dobroslav): *Dobeš, Dobiš, Dobišek, Dobš, Dobuš*;

Hro- (hrozný; Hroznata): *Hroch, Hronek, Hroneš, Hroník, Hrozný*;

Mil- (milý; Miloslav): *Milata, Milen, Milík, Milka, Milota*;

Sta- (stát se; Stanislav): *Stach, Stanec, Staněk, Stano, Stašek*;

Vá- (Va-) (více; Václav): *Vacek, Vácha, Vančura, Vaněček, Vencl*.

- **Příjmení ze jmen hebrejských a aramejských:**

Adam („prst, země“): *Abrhám, Háma, Haman, Hamsík, Hamšík*;

Baltazar („Bůh ochraňuj život krále“): *Balada, Balaš, Balcar, Bálek, Balík*;

Daniel („Bůh je můj soudce“): *Daněk, Daneš, Daňhel, Danihel, Dašek*;

Jakub („druhorozený“): *Jakeš, Jakubec, Kouba, Kubíček, Kubišta*;

Jan („Bůh je milostivý“): *Janáček, Jandák, Janešek, Jánský, Jech*;

Matouš, Matěj, Matyáš („dar boží“): *Máca, Macek, Machek, Matějíček, Mates*;

Michal („kdo je jako Bůh“): *Mícha, Michálek, Michlík, Mišák, Myška*;

Šimon („vyslyšený“): *Šíma, Šimák, Šimánek, Šimkovský, Šimůnek*;

Tomáš („dvojče“): *Toman, Tomek, Tomeček, Tomíček, Tomšíček*;

Zachariáš („Bůh si vzpomněl“): *Zachar, Zacharda, Zachata, Zacher, Zachula*.

▪ **Příjmení ze jmen řeckých:**

Ambrož („nebeský“): *Ambrož, Brošek, Brožek, Brožovský, Brůžek*;

Jiří („zemědělec“): *Jiráček, Jiránek, Jirous, Jiřinský, Juřena*;

Mikuláš („vítězný v lidu“): *Kolda, Mikolášek, Mikulka, Mikulica, Mikyska*;

Petr („skála, skálopevný“): *Pecháček, Peterka, Petříček, Pícha, Pitrák*;

Štěpán („vítěz“): *Štefek, Štefan, Štěpánek, Štícha*.

▪ **Příjmení ze jmen latinských:**

Antonín („vynikající“): *Antal, Antošík, Antoška, Tondra, Tonka*;

Benedikt („blahoslavený“): *Benada, Benášek, Benčík, Beneš, Benýšek*;

Havel („obyvatel Galie“): *Hálek, Havelka, Havlata, Havlíček, Havlín*;

Klement („vládný“): *Klement, Klimeček, Klimčík, Kliment, Klimeš*;

Marek („bojovník, zasvěcený bohu Martovi“): *Mareček, Marek, Mareš, Markovec, Maršík*;

Ondřej („odvážný“): *Onderka, Ondruška, Vondra, Vondráček, Vondruška*;

Pavel („malý“): *Palach, Pavelka, Pavlas, Pavlišta, Pavlovský*;

Urban („měšťan, uhlažený“): *Urban, Urbančík, Urbanec, Urbanský, Urbášek*;

Valentýn („zdravím kypící“): *Vala, Valenta, Valeška, Valoušek, Valušek*;

Vít („živoucí“): *Vitásek, Víteček, Vitera, Vitoušek, Vítovec*.

▪ **Příjmení ze jmen germánských** byla původně také složená stejně jako jména slovanská:

Adalbert („vznešený“): *Albert, Albrecht, Aubrecht, Oplt, Ulbricht*;

Bernard („silný jako medvěd“): *Berčík, Bernad, Bernášek, Bernhart, Berousek*;

Friedrich („mírumilovný vladař“): *Bedřich, Fridrich, Fryc, Frýd, Frydrych*;

Heinrich („vládce domu“): *Hajn, Hendrych, Hynais, Hyneš, Jindra*;

Rudolf („slavný vlk“): *Rudiš, Rudl, Rudlof, Rýdl, Rylich*.²¹

Příjmení ze jmen místních, národních a názvů obyvatelských. Původně označovala, odkud kdo pochází a v které osadě bydlí. Jako příjímí se vyskytovala již ve středověku. Tento typ je u nás zastoupen ve velké míře díky názvům českých osad, německým názvům českých osad a z německých jmen osad německých.

- **Příjmení z názvů českých osad**, např. *Bělohradský, Brodský, Čáslavský, Chlumský, Jilemnický, Kutnohorský, Opočenský, Sedlický, Tachovský, Žďárský* atd.
- **Příjmení z německých názvů českých osad**, např. *Eger, Hain, Kutnar, Nývlt, Vošický* atd.
- **Příjmení z názvů německých osad**, např. *Bergenhof, Freiberg, Grim, Hausner, Kolner, Landsdorf, Maixner, Steinbach, Šnajperk, Waldstein* atd.
- **Příjmení ze jmen národů, zemí a krajů** (jejich základem jsou choronyma), např. *Čechura, Flanderka, Charvát, Mansfeld, Morávek, Němec, Pajer, Tatar, Uher, Valášek* atd.²²

Příjmení motivovaná polohou, druhem či charakterem bydliště a jeho lokalizací v terénu, novostí obyvatele v místě. Tato příjmení vznikala ze jmen obecných, někdy i z místních (např. *Brázda, Hora, Chalupa, Loučka, Podlipný, Stránský, Špitálský, Štěpnička, Vršecký, Zápotočný* atd.). Kdo se přistěhoval nově, ten se jmenoval *Novák, Nový, Novotný*.²³

Příjmení vzniklá podle tělesných a duševních vlastností, věku a příbuzenských vztahů. Tato poměrně velká skupina příjmení pochází ze jmen obecných. Jedná se původně o substantiva, adjektiva, popř. složeniny. Řadí se sem:

²¹ Knappová, M. Naše a cizí příjmení v současné češtině, s. 12–22.

²² Knappová, M. Naše a cizí příjmení v současné češtině, s. 23–25.

²³ Knappová, M. Naše a cizí příjmení v současné češtině, s. 25.

- **Příjmení podle fyzických vlastností, vzhledu a nápadných částí těla**, např. *Bělohávek, Černocký, Nohál, Ušák, Zelenka* atd.
- **Příjmení podle duševních vlastností**, např. *Hodný, Hovorka, Poslušný, Všetečka, Zmatlík* atd.
- **Příjmení z označení věku, vzrůstu a příbuzenských vztahů**, např. *Dědeček, Klouček, Mužík, Zítka, Ženíšek* atd.²⁴

Příjmení podle sociálního rozvrstvení jsou často cizího původu, např. *Baron, Biskup, Fiřt, Chalupník, Kaiser, Král, Nádvorník, Rychtář, Sedláček, Šafář* atd.²⁵

Příjmení z názvů řemesel a jiných zaměstnání, činností člověka, např. *Bubeník, Dresler, Forman, Chmelař, Krejčí, Mládek, Mysliveček, Šindelář, Šlosar, Zahradník* atd.²⁶

Příjmení podle pojmenování živočichů a rostlin. Tento typ příjmení vznikl z přezdívek, jež jednotlivci dostávali kvůli podobnosti s některými zvířaty nebo jejich částmi, na základě vztahu k zvířeti či rostlině a dále dle domovních znamení, jejichž součástí byla zvířata a rostliny.

- **Příjmení ze jmen savců, ptáků a dalších živočichů**, např. *Bažant, Brabec, Drozd, Kobyłka, Kozel, Labuť, Slaviček, Sova, Vepřek, Žehulka* atd.
- **Příjmení z názvů rostlin a jejich částí**, např. *Borůvka, Cibulka, Doubek, Konůpek, Kořínek, Makovička, Petrželka, Řeřicha, Šiška, Zázvorka* atd.²⁷

Příjmení z názvů věcí, abstrakt, přírodních jevů. Tato skupina příjmení je rovněž velmi obsáhlá a svědčí o každodenním životě předků, surovin, které užívali, řemeslných výrobků, nástrojů, mincí, potravinářských výrobků, pokrmů, svátků, nadpřirozených bytostí či náboženské příslušnosti, např. *Anděl, Bečka, Diblík, Homolka, Kroupa, Nečas, Palička, Pomeje, Sobota, Žídek* apod.²⁸

Příjmení vzniklá ze slovesných pojmenování a označení dějů. V této skupině příjmení vznikla z různých slovesných tvarů:

²⁴ Knappová, M. Naše a cizí příjmení v současné češtině, s. 26.

²⁵ Knappová, M. Naše a cizí příjmení v současné češtině, s. 27.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Knappová, M. Naše a cizí příjmení v současné češtině, s. 29.

²⁸ Knappová, M. Naše a cizí příjmení v současné češtině, s. 30

- **Příjmení z tvarů přičestí minulého**, např. *Bouchal, Kouřil, Nezval, Odehnal, Zatloukal* atd.
- **Příjmení z tvarů přítomného času a rozkazovacího způsobu včetně větného spojení**, např. *Drbohlav, Hlas, Kalvoda, Skočdopole, Vozihnoj* atd.
- **Příjmení z podstatných nebo přídavných jmen odvozených ze slovesných základů**, např. *Česaný, Fučík, Netopilík, Stratílek, Vydržálek* atd.
- **Příjmení složená z předložkových, adjektivních, příslovečných a slovních spojení**, např. *Bezedna, Brzobohatý, Pecivál, Slabihoudek, Zřídkaodyveselý* atd.²⁹

Příjmení ze slov nesklonných, příslovcí, citoslovcí apod., např. *Cvak, Halabala, Hejsa, Netřeba, Tydlitát* atd.³⁰

V této části bakalářské práce jsme se zabývali onomastikou, stručným popisem toponym, jež jsou součástí onomastiky. Hlavním tématem práce jsou však antroponyma, především příjmení, a proto jsme se zabývali jejich vznikem a původem. Zjistili jsme, že příjmení nebyla samozřejmou součástí celého jména a že nejprve existovala pouze jednojmennost, která sloužila k odlišování lidí. Barvy v českých příjmeních jsou náplní naší praktické části, dotazníku.

²⁹ Knappová, M. Naše a cizí příjmení v současné češtině, s. 31.

³⁰ Knappová, M. Naše a cizí příjmení v současné češtině, s. 31.

5 Metodika práce

Kapitolu jsme rozdělili do tří částí: oblast průzkumu, charakteristika respondentů a hodnocení jednotlivých položek v dotazníku.

5.1 Terén průzkumu

Průzkum proběhl na dvou školách, na Gymnáziu Kojetín v Kojetíně a na Gymnáziu Jiřího Wolкера v Prostějově.

Kojetín je menší město s přibližně 6 500 obyvateli. Město leží mezi Přerovem, Kroměříží a Prostějovem, proto do víceletého gymnázia dojíždějí žáci jak z těchto měst, tak i z okolních obcí (např. Chropyně, Měrovice, Nezamyslice, Němčice nad Hanou, Uhřetice, Polkovice atd.)

Prostějov s necelými 50 000 obyvateli je největším městem regionu Prostějovsko, vzdáleným od Olomouce asi 25 km. Na osmiletém a čtyřletém gymnáziu studují žáci především z Prostějova a přilehlých obcí jako Čechy pod Kosířem, Hamry, Kostelec na Hané, Konice, Smržice atd.

5.2 Skupina respondentů

Průzkum byl proveden na nižším stupni víceletého gymnázia u žáků tercií v březnu 2011. Průzkumu se zúčastnilo 55 respondentů ve věku 13-14 let. Na vypracování všech otázek měli jednu vyučovací hodinu (45 minut).

Gymnázium Kojetín Tercie 28 studentů	Gymnázium Jiřího Wolкера Tercie 27 studentů
--	---

Na zkoumanou skupinu mládeže působí celá řada výchovných vlivů a mnohé z nich se mohou podílet na utváření komunikačních dovedností. Na vytváření slovní zásoby se v první řadě podílejí rodiče a domácí prostředí, dále škola a mimoškolní prostředí.

5.3 Dotazník zaměřený na barvy v příjmeních

Předložený průzkum jsme realizovali dotazníkovou metodou, která je určena pro hromadné získávání údajů a patří mezi nejfrekventovanější metody pedagogických výzkumů. Dotazník je způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí.³¹

³¹ Gavora, P. Úvod do pedagogického výzkumu, s. 99.

Podstatou dotazníku je přesná definice cíle dotazníku. „*Přesná formulace konkrétního cíle a úlohy dotazníku ve vztahu ke zvolenému problému je základní podmínkou účelného koncipování dotazníku i k jasnému zaměření jednotlivých položek na uzlové momenty. Naproti tomu nepřesné anebo příliš povrchní vymezení problému vede obvykle k nejasnosti celkové obsahové koncepce dotazníku a k orientaci na náhodné, nepodstatné stránky při shromažďování dat.*“³²

Hlavním cílem dotazníku bylo zjistit, jak jsou studenti tercie (8. ročníků) víceletých gymnázií kreativní v plnění zadaných úkolů zaměřených na barvy v příjmení. Dotazník se skládal ze šesti jednoznačných otázek. Složitější zadání bylo doplněno příkladem (u položek č. 2 a č. 3), aby studenti pochopili, jak mají úkol zpracovat.

V dotazníku jsme použili jeden typ otázek, a to otevřených, které dávají respondentovi velkou volnost u odpovědí. Tento typ otázek neomezuje dotazovaného, a proto jsou získané odpovědi zdrojem nových údajů. Nevýhodou pro respondenta je hledání vhodné a srozumitelné formulace odpovědi. Výsledkem otevřených otázek je široký sortiment získaných odpovědí, a proto i náročnější vyhodnocování.³³

Úkolem č. 1 bylo uvést deset příjmení, která by obsahovala barvu. Žáci dostali možnost libovolně si zvolit barvy.

Následující položka č. 2 se zabývala variantami českých příjmení, jež jsou odvozeny od názvů barev, např. Černý – Černoch, Černoušek, Černošek atp. V této otázce jsme se soustředili na znalost příjmení a správné tvoření variant.

Třetí položka dotazníku se týkala známých osobností, jež mají ve svém příjmení barvu. Uvedené osobnosti měli respondenti charakterizovat, např. *Roman Červenka – český reprezentant v ledním hokeji, mistr světa, hráč ruského týmu Avantgard Omsk*. K tomuto úkolu žáci využili internet.

Ve čtvrté položce měli studenti uvést, jak vznikala převážně složená příjmení.

Pátý úkol byl orientován na fantazii a kreativitu dotazovaných. K deseti zadaným profesím měli přiřadit barvu, kterou si u dotyčného povolání představují.

³² Skalková, J. Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu, s. 87.

³³ Gavora, P. Úvod do pedagogického průzkumu, s. 102–104.

Poslední, šestá položka byla rovněž zaměřena na představivost žáků. Měli si sami zvolit, jakou barvu by chtěli v příjmení mít a proč.

Výše zmíněná část úkolů se soustředila zejména na kreativitu a nápaditost respondentů a čerpala z jejich všeobecných znalostí. Výsledky průzkumu byly umístěny do přehledných tabulek a graficky zpracovány. Jsou doprovázeny komentářem.

6 Výsledky průzkumu

V následující kapitole vyhodnotíme výsledky dotazníku a zaměříme se na jednotlivé položky. Pro přehlednost přidáváme názornou tabulku a grafy.

6.1 Komentáře k jednotlivým úkolům

Komentář k úkolu č. 1

Úkolem č. 1 bylo uvést deset příjmení, která by obsahovala barvu. Žáci dostali možnost libovolně si zvolit barvy. Přesné zadání úkolu: *Uveďte deset příjmení, ve kterých se vyskytují barvy (libovolně).*

Všech deset příjmení napsalo 32 žáků z 55 žáků (58 %). Další uváděli nejčastěji tři až pět příkladů.

V rozporu s naším předpokladem žáci tercie obou gymnázií nepsali existující příjmení, ale tvořili své vlastní varianty příjmení obsahujících barvu.

Studenti Gymnázia Kojetín uvedli celkem 61 příkladů. Nejčastější odpovědi studentů Gymnázia Kojetín byla příjmení *Bílý/á* (22 výrazů), *Červenka* (21 výrazů), *Černý/á* (20 výrazů), *Černoch* (13 výrazů), *Fiala/ová* (13 výrazů), *Zelenka* (9 výrazů), *Zelený/á* (8 výrazů), *Modrý*, *Modřinka*, *Rudý*, *Žluťásek* (5 výrazů) a (5 výrazů).

Pouze jednou se mezi uvedenými příjmeními vyskytlo příjmení německého původu *Schwarzenberg*, což je dáno pravděpodobně znalostí německého jazyka.

Z atypických příjmení lze jmenovat: *Bělohlav*, *Černobylský*, *Hnědožský*, *Modrovous*, *Rudobečka*, *Rudovous*, *Stříbrňák*, *Zlatohlav*, *Zlatoch*, *Žluťák*.

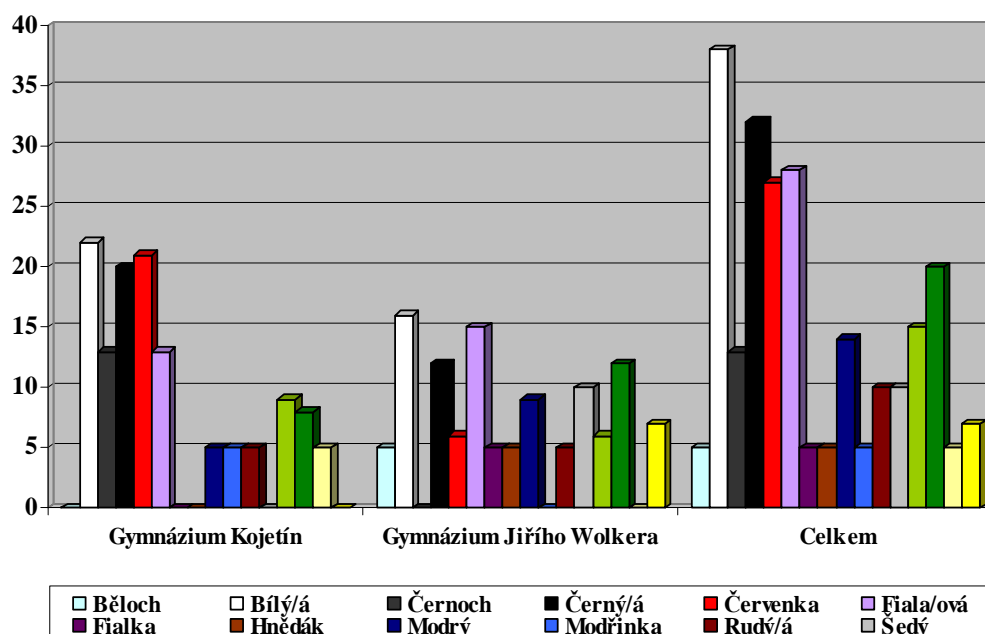
Žáci tercie Gymnázia Jiřího Wolкера uvedli celkem 110 příkladů. Mezi nečastěji zvolená příjmení patřila: *Bílý/á* (16 výrazů), *Fiala/ová* (15 výrazů), *Černý/á* a *Zelený/á* (12 výrazů), *Šedý* (10 výrazů), *Modrý* (9 výrazů), *Žlutý/á* (7 výrazů), *Červenka* a *Zelenka* (6 výrazů), *Běloch* (5 výrazů), *Fialka* (5 výrazů), *Hnědák* (5 výrazů), *Rudý/á* (5 výrazů).

Příjmení německého původu se v úkolu č. 1 objevilo také pouze jednou, a to *Braun*.

Žáci prostějovského gymnázia prokázali větší kreativitu při vytváření zvláštních variant příjmení pomocí kompozit: *Bílotesáč*, *Bílozim*, *Černolysák*, *Červenonosák*, *Fialovocint*, *Hnědopadový*, *Ohnižlutý*, *Rubínovočervený*, *Slonovinověbílý*, *Šedospár*, *Zimobilá* atd.

Za zajímavost lze označit tu skutečnost, že příjmení *Růžová* (8 výrazů u obou škol) se vyskytovalo jen v ženském rodě.

Graf č. 1: Přehled nejčastěji uváděných příjmení obsahujících barvu



V grafu uvádíme přehled příjmení vytvořených jednotlivými školami. Do grafu jsou zahrnuta pouze ta příjmení, která se v jednotlivých třídách objevila minimálně pětkrát. U ŽÁKŮ Z Kojetína se vyskytuje 11 variant příjmení, u žáků z Prostějova 13 variant příjmení. Protože se některá příjmení opakovala u obou škol, po sečtení výsledků graf vykazuje celkem 16 variant příjmení obsahujících barvu.

V souhrnu byla nejčastěji uváděná příjmení *Bílý/á* (38), *Černý/á* (32), *Fiala/ová* (28), *Červenka* (27), *Zelený/á* (20), *Zelenka* (15), *Modrý* (14) a *Černoch* (13). Tento výčet koresponduje s přehledem Četnost českých příjmení³⁴: mezi deseti tisíci nejběžnějšími českými příjmeními se objevují tato příjmení obsahující barvu: 5. místo *Černý* (17 831 nositelů), 19. místo *Fiala* (9 275 nositelů), 125. místo *Červenka* (3558 nositelů), 156. místo *Zelenka* (3096 nositelů), 266. místo *Bílý* (2096 nositelů), 350. místo *Zelený* (1710 nositelů), 546. místo *Černoch* (1155 nositelů), příjmení *Modrý/á* je méně časté, objevuje se až na 8 905.

³⁴ <http://prijmeni.unas.cz/ceska-prijmeni>.

místě (94 nositelů). Mezi deseti tisíci příjmeními najdeme z uvedených variant ještě příjmení *Šedý* na 1459. místě (508 nositelů) a *Běloch* na 2847. místě (284 nositelů). Ostatní příjmení: *Hnědák*, *Modřinka*, *Rudý*, *Žluťásek* a *Žlutý* se v seznamu nevyskytují, i když minimálně příjmení *Žlutý* má v České republice své nositele.³⁵

Komentář k úkolu č. 2

Úkolem č. 2 bylo vytvořit varianty českých příjmení odvozených z barev, např. *Černý* – *Černoch*, *Černoušek*, *Černošek* atp. V této otázce jsme se soustředili na znalost příjmení a správné tvoření variant. Přesné zadání úkolu: *Vypište, pokud to lze, varianty českých příjmení (maximálně však deset u každé barvy) odvozených od těchto barev.*

Zadání splnili všichni dotazovaní, ale nikdo nedosáhl maximálního počtu deseti příkladů u jednotlivé barvy. Studentům se nejlépe dařilo tvořit varianty u příjmení *Bílý* a *Černý*.

Opět se nepotvrdil předpoklad, že žáci budou vycházet pouze z existujících příjmení, i když v zadání položky byla obsažena formulace „*pokud to lze*“. Domněnka, že u barvy hnědá zůstane řádek prázdný, neboť v České republice se příjmení obsahující tyto barvy nevyskytují, se tak ukázala jako mylná.

V tabulce č. 1 jsou vypsána nejčastěji uváděná příjmení, která žáci do dotazníku vyplňovali. Celkové množství variant v tabulce udává počet variant, které studenti obou gymnázií vytvořili u jednotlivých barev. V tabulce však neuvádíme všechny vytvořené varianty, ale pouze ta příjmení, která se objevila opakovaně (minimum byla tři stejná příjmení). U žáků z Kojetína se u příjmení odvozených od bílé barvy objevily tyto varianty: *Běloch* (uvedlo 20 žáků), *Bílý* (10), *Běloušek* (4), *Bělný* (3), *Běloun* (3), *Bělouš* (2), *Běloba* (2), *Bělák* (2), *Bělič* (1), *Běleš* (1), *Bílek* (1), *Bělka* (1), *Bělan* (1), *Bělohradský* (1), *Bělounek* (1), *Bílený* (1), *Bělohlav* (1), *Bělozub* (1); Prostějovští se prezentovali těmito příjmeními: *Běloch* (15), *Běloušek* (10), *Bílý* (6), *Bělásek* (6), *Běloun* (5), *Bělman* (2), *Bělouch* (2), *Bílek* (2), *Bilík* (2), *Bělák* (2), *Bělohlav* (1), *Bělohlávek* (1), *Bělmasák* (1), *Bělonoska* (1), *Bělohradský* (1), *Bělínka* (1), *Bělavý* (1), *Běleš* (1), *Bílina* (1), *Bělina* (1), *Běluška* (1), *Bílinský* (1), *Bělecký* (1), *Bělohorský* (1).

³⁵ Ověřeno na portálu <http://www.zlatestranky.cz/>.

Tabulka č. 1: *Varianty českých příjmení odvozených z barev*

Barvy	Gymnázium Kojetín (celkem)	Gymnázium Jiřího Wolкера (celkem)
Bílý	Běloch (20), Bílý (10), Běloušek (4), Bělný (3), Běloun (3)	Běloch (15), Běloušek (10), Bílý (6), Bělásek (6), Běloun (5)
	Celkem: 18 variant	Celkem: 24 variant
Černý	Černoch (21), Černoušek (12), Černošek (7), Černý (3), Čerňák (3)	Černoch (19), Černoušek (13), Černošek (10), Černík (8), Černý (7), Čermák (5)
	Celkem: 13 variant	Celkem: 15 variant
Červený	Červenka (23), Červeňák (11), Červený (4), Červenák (3)	Červenka (22), Červený (9), Červeňák (4), Červenáček (4), Červinka (3)
	Celkem: 15 variant	Celkem: 17 variant
Fialový	Fiala (16), Fialka (13), Fialový (3)	Fiala (20), Fialka (15), Fialový (4), Fial (4), Fialkový (3)
	Celkem: 9 variant	Celkem: 9 variant
Hnědý	Hnědák (13), Hnědka (5), Hnědoch (3), Hnědouš (3)	Hnědák (14), Hnědavý (7), Hnědoch (7), Hnědásek (4), Hnědouš (3)
	Celkem: 13 variant	Celkem: 13 variant
Modrý	Modrák (9), Modrásek (6), Modřinka (3), Modroočko (3), Modřín (3)	Modrák (9), Modrý (6), Modroch (5), Modřinka (5), Modrásek (5)
	Celkem: 12 variant	Celkem: 17 variant
Rezavý	Rezek (8), Rezavec (5), Rezoun (4), Zrzek (4)	Rezák (9), Rezavec (6), Rezek (6), Rezavý (5), Rezka (4)
	Celkem: 13 variant	Celkem: 18 variant
Šedý	Šedivý (8), Šedák (6), Šedivec (4), Šedoch (3)	Šedivý (10), Šeda (5), Šedoun (5), Šedivec (4), Šedina (4), Šedivák (4)
	Celkem: 13 variant	Celkem: 14 variant
Zelený	Zelenka (16), Zelenáč (5), Zelený (4), Zeleňák (3)	Zelenka (18), Zeleňák (10), Zelený (9), Zelenák (5), Zelenáč (5)
	Celkem: 14 variant	Celkem: 16 variant
Žlutý	Žluťásek (13), Žluťák (9), Žloutek (4), Žlutásek (3), Žlutohlav (3)	Žluťásek (11), Žluťák (10), Žluťas (5), Žlutý (5), Žloutek (3)
	Celkem: 12 variant	Celkem: 13 variant

Žáci prostějovského gymnázia, stejně jako v předchozím úkolu, prokázali větší nápaditost. Celkem uvedli 156 variant příjmení obsahujících zadaných deset barev. Kojetínští žáci napsali pouze 132 příkladů. Obě třídy se shodovaly v nejfrekventovanější variantě

příjmení, např. *Běloch, Běloušek, Bílý, Černochoch, Černošek, Černoušek, Červenka, Červený, Červeňák, Fiala, Fialka, Šedivý a Zelenka*, a to dokonce i u příjmení, která se u nás vůbec nevyskytují³⁶, tj. *Hnědák, Hnědouš, Modrásek a Žluťásek*. Studenti je pravděpodobně uváděli na základě evokace: *kůň – hnědák, hnědouš, motýl – modrásek, žluťásek*.

Četnější výskyt příjmení *Červeňák* (11 výrazů) u kojetínských žáků je dán sociokulturním prostředím – v Kojetíně žije velká skupina romských obyvatel a právě příjmení *Červeňák* u nich patří k nejfrekventovanějším.

Je zajímavé, že gymnazisté z Prostějova uváděli k černé barvě příjmení *Čermák* (5 výrazů), ačkoliv správné přiřazení by bylo k barvě červené, neboť Vladimír Mates ve své publikaci uvádí: „*Příjmení Čermák (...) patří do kategorie těch, jež byla dávána podle vlastností tělesných a duševních. Dochovaná varianta Črmák ukazuje, že jde o jméno ze staročestiny: črmný = staročesky červený. Předkové Čermáků museli tedy být nějak nápadní svou červeností (...)*“³⁷ Správně bylo příjmení spojeno s červenou barvou ve dvou případech u studentů kojetínského gymnázia.

Komentář k úkolu č. 3

Třetí úkol v dotazníku se týkal známých osobností, jež mají ve svém příjmení barvu. Uvedené osobnosti měli žáci charakterizovat, např. *Roman Červenka – český reprezentant v ledním hokeji, mistr světa, hráč ruského týmu Avantgard Omsk*. Pro usnadnění úkolu jim byly poskytnuty notebooky s přístupem na internet. Plné znění otázky: *Najděte pět známých nositelů příjmení obsahující název barvy a charakterizujte je*. Přehled pěti nejčastěji zastoupených osobností je uveden v grafu č. 1., graf č. 2 zaznamenává statistiku nejčastěji zastoupených profesí.

Na **Gymnáziu Jiřího Wolker**a žáci uvedli 42 známých osobností, nejčetnější zastoupení měla zpěvačka *Lucie Bílá* (26), následoval hokejista *Jiří Zelenka* (7), herečka *Květa Fialová* (5), moderátorka *Markéta Fialová* (5), hokejista *Jaroslav Modrý* (4), modelka *Aneta Zelená* (4), moderátorka *Zuzana Belohorcová* (3), zpěvák *Karel Černochoch* (3) a herec *Radim Fiala* (3). Dvakrát žáci překvapivě zaznamenali i jméno *Chrise Browna*, amerického herce a zpěváka.

³⁶ informaci jsme ověřovali na www.zelenestranky.cz.

³⁷ Mates, V. *Jména tajemství zbavená*, s. 41.

Z hlediska profesí žáci vybrali jedenácti odvětví: herec/herečka (11), zpěvák/zpěvačka (8), hudebník (5), sportovec (4), moderátorka (2), politik/politička (2), spisovatel/spisovatelka (2), výtvarník/výtvarnice (2), novinář (2), voják (1), zdravotník – paradoxně tzv. heparinový vrah *Petr Zelenka* (1).

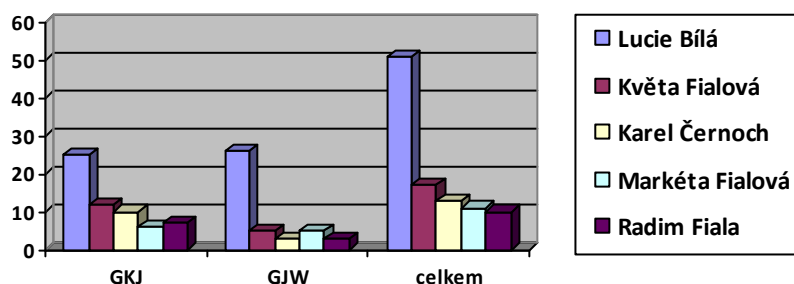
Z barev v různých variantách byla nejčastěji zastoupená černá (10) – *Černý, Černá, Černošek, Černoch, Černíková*; fialová (9) – *Fiala, Fialová*; červená (6) – *Červená, Čermák, Čermáková*; bílá (5) – *Bílá, Bílý, Belohorcová, Bílek*; zelená (4) – *Zelenka, Zelenková, Zeleňák, Zelená*; modrá (2) – *Modrý, Modrák* a šedá (2) – *Šedivák, Šedivá*.

Na **gymnáziu v Kojetíně** respondenti uvedli celkem 26 známých osobností majících v příjmení barvu. Nejčastěji byla rovněž jmenována *Lucie Bílá* (25), dále *Květa Fialová* (12), Karel Černoch (10), politik, redaktor a novinář *Jan Zelenka* (4), zpěvák lidových písní *Jožka Černý* (7), *Radim Fiala* (7), *Markéta Fialová* (6), hokejista *Roman Červenka* (3), hudební publicista *Jiří Černý* (3), poslanec *Petr Červenka* (2) či zpěvačka *Petra Černocká* (2). Ze zahraničních osobností byl tentokrát jednou uveden i populární herec a bývalý guvernér Kalifornie *Arnold Schwarzenegger*.

Žáci uvedli celkem osm různých profesí: zpěvák/zpěvačka (7), sportovec/sportovkyně (7), herec/herečka (3), výtvarník/výtvarnice (2), moderátor/moderátorka (2), novinář (2) a voják (1).

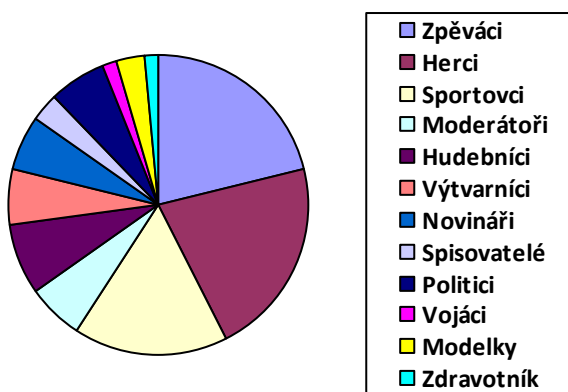
Barvy a jejich varianty byly zastoupeny takto: černá (7) – *Černá, Černý, Černoch, Černocká, Černík*; fialová (6) – *Fiala, Fialová*; zelená (5) – *Zelenka, Zelenková*; červená (4x) – *Červenka, Červená*; bílá (1) – *Bílá*; modrá (1) – *Modrý* a zlatá (1) – *Zlatá*.

Graf č. 2: Nejčastěji zastoupené osobnosti



V souladu s naším předpokladem se na prvním místě u obou škol umístila zpěvačka *Lucie Bílá*, nositelka několika hudebních ocenění (*Zlatý slavík*, *Anděl* atd.), i když její jméno je umělecký pseudonym (vlastním jménem *Hana Zaňáková*). Následují další osobnosti známé z televizní obrazovky: herečka *Květa Fialová*, zpěvák *Karel Černocho*, moderátorka hlavního zpravodajství TV Nova *Markéta Fialová* a v současné době populární představitel lékaře Petra Hanáka v seriálu *Ordinace v růžové zahradě 2* *Radim Fiala*. To, že studenti uváděli nejčastěji osobnosti živící se herectvím, zpěvem či moderováním, odráží skutečnost, že mládež je ovlivněna především televizí a bulvárními médii. S potěšením můžeme konstatovat, že se mezi osobnostmi – i když pouze sporadicky – vyskytla také jména *Soni Červené*, světově proslulé operní pěvkyně, *Davida Černého*, kontroverzního výtvarníka, *Václava Černého*, významného českého literárního kritika, *Bohuslava Fialy*, brigádního generála a legionáře z první světové války, malíře *Jaroslava Čermáka*, *Antonína Čermáka*, hudebního skladatele, *Jiřího Julia Fialy*, skladatele a dirigenta, a *Františka Zelenky*, architekta atd.

Graf č. 3: Nejčastěji zastoupené profese



Graf č. 3 dokládá již výše zmiňovanou skutečnost, že středem zájmu žáků zkoumané věkové skupiny jsou v první řadě osobnosti šoubyznysu, a to zpěváci a herci následováni úspěšnými sportovci, televizními moderátory, novináři atd.

Komentář k úkolu č. 4

Čtvrtá položka obsahovala zadání: *Uved'te, jak vznikla tato příjmení. Žáci ke čtyřem uvedeným příkladům měli napsat, jakým způsobem příjmení vznikla. Všechny čtyři údaje vyplnilo z 55 studentů jen 34 studentů (62 %). S úkolem si neporadilo 21 studentů (38 %). Největší problém způsobilo žákům příjmení Ryšavý, neboť neznali jeho původ.*

Příjmení *Bělohradský* patří do skupiny příjmení odvozených ze jmen místních, národních a z názvů obyvatelských, konkrétně z podskupiny příjmení názvů českých osad tvořených pomocí přípony *-ský*.³⁸ Toto příjmení vlastní celkem 212 obyvatel České republiky a co se týče četnosti, je na 3 922. místě.³⁹ Většina žáků uváděla, že příjmení *Bělohradský* vzniklo podle stavení, tj. že jedinec bydlel na bílém hradě. Další respondenti se poměrně často domnívali, že jedinec s tímto příjmením vyrostl v Bělohradě, což je součást obce Nečín, vzdálené přibližně 50 km jižně od hlavního města Prahy.

Příjmení *Černošlávka* patří do rozsáhlé skupiny příjmení vzniklých podle vlastností tělesných, duševních, věku a příbuzenských vztahů, do podskupiny příjmení podle fyzických vlastností, vzhledu a nápadných částí těla.⁴⁰ V České republice existuje 220 vlastníků tohoto příjmení, které je na 3769. místě v přehledu četností českých příjmení.⁴¹ Většina studentů uvedla, že příjmení *Černošlávka* má původ v tom, že jedinec měl černé vlasy (hlavu). Objevily se však i úsměvné hypotézy některých žáků, např. *Černošlávka* – spadl do černé barvy a obarvil si hlavu; rád jedl černé brouky.

Rovněž příjmení *Ryšavý* patří do kategorie jmen podle tělesných a duševních vlastností. Vladimír Mates dodává: *„Pojem ryšavý neznamena tak úplně zrzavý, spíše jen nazrzlý, načervenalý (jako nazelenalý není úplně zelený, ale s určitým nádechem této barvy) Ale i kdyby tomu tak nebylo, a ryšavý byl ten vůbec nejzrzavější, kdo by nechtěl mít doma něco od*

³⁸ Knappová, M. Naše a cizí příjmení v češtině, s. 23.

³⁹ <http://prijmeni.unas.cz/>.

⁴⁰ Knappová, M. Naše a cizí příjmení v češtině, s. 26.

⁴¹ <http://prijmeni.unas.cz/>.

*Jana Zrzavého nebo od zrzavého van Gogha?*⁴² Podle četnosti toto příjmení užívá celkem 1829 nositelů v České republice a příjmení tak zaujímá 320. pozici.⁴³ Pole u tohoto příjmení zůstávalo často nevyplněné, ale našlo se několik respondentů, kteří nejčastěji psali, že Ryšavý má původ v rezavé barvě vlasů. Další uváděli, že příjmení *Ryšavý* mohlo vzniknout i tím, že člověk s tímto příjmením byl buď chytrý jako liška, nebo také vypočítavý.

Příjmení *Zelenohorský* je v České republice zastoupeno pouze dvakrát, příjmení se dokonce nevyskytuje v seznamu deseti tisíc nejčastějších českých příjmení.⁴⁴ Spadá do podskupiny příjmení z názvů českých osad. Stejně jako u příjmení *Bělohradský* i u tohoto příjmení studenti uváděli, že *Zelenohorský* se stal nositelem svého příjmení proto, že žil v zelených, tj. zalesněných horách.

U prvního, druhého a čtvrtého příkladu (*Bělohradský*, *Černohlávek*, *Zelenohorský*) se respondenti shodovali v tom, že tato příjmení vznikla kompozicí.

Komentář k úkolu č. 5

Pátá položka dotazníku byla zaměřena především na fantazii a kreativitu studentů tercie. Znění úkolu: *K uvedeným zaměstnáním či aktivitám přiřadte barvu, která vás napadne jako první, a svoji volbu zdůvodněte.* Žáci přiřazovali barvu k těmto deseti profesím: lékař, učitel, horník, ekolog, policista, popelář, prodavač, kuchař, herec a politik.

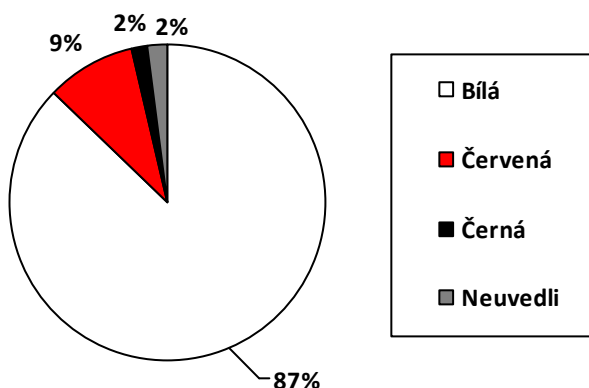
Žáci přistupovali k plnění zadání aktivně, nikdo nevynechal celou položku, nanejvýš nezpracoval část úkolu – k některým profesím nedokázal barvu přisoudit. V rámci položky v grafech uvádíme výsledky získané v obou zkoumaných školách, a to v procentuálním zastoupení barev, jež žáci přisoudili jednotlivým profesím. Výsečové grafy znázorňují, v jaké barevné škále vnímají studenti zadané obory činnosti, v komentáři popisujeme, jak respondenti volbu barvy zdůvodnili.

⁴² Mates, V. *Jména tajemství zbavená*, s. 251.

⁴³ <http://prijmeni.unas.cz/>.

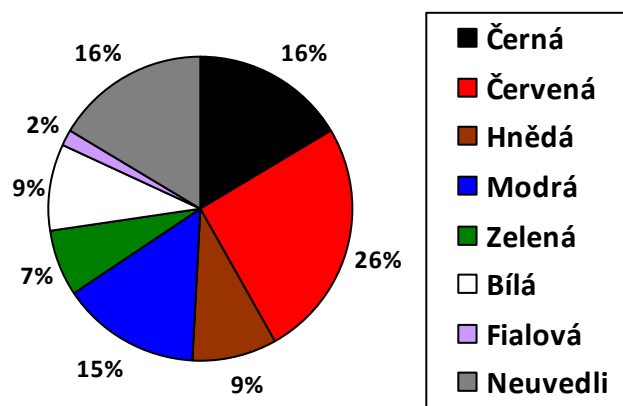
⁴⁴ informaci jsme ověřovali na www.zlatestranky/lide.

Graf č. 4: *Lékař*



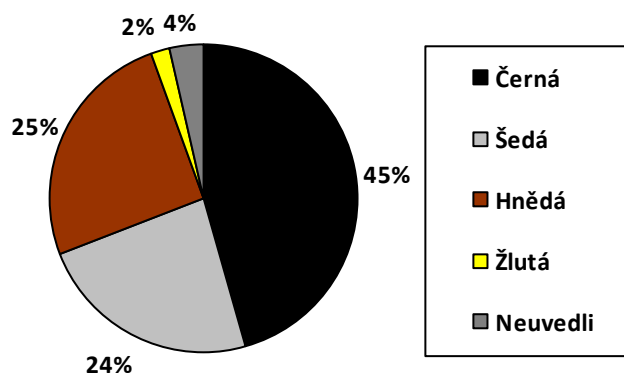
U lékařské profese převážila *bílá* barva (87 %) jako barva lékařských plášťů, čistoty a sterility. *Červenou* barvu (9 %) vnímali jako barvu krve či červeného kříže. Jeden žák odůvodnil volbu *černé* barvy (2 %) strachem z lékařů.

Graf č. 5: *Učitel*



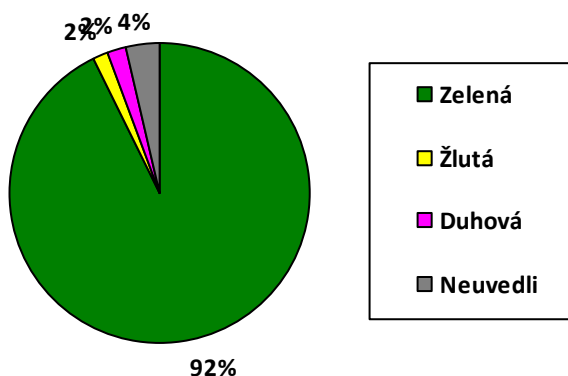
V této profesi je barevná škála různorodější. *Červená* barva (26 %) symbolizuje červenou propisovací tužku, jíž učitelé opravují a klasifikují výkony. *Černá* (16 %) měla několik odůvodnění, a to: strach, špatná nálada, zlé úmysly, špatné svědomí a barva oblečení. Zatímco *modrá* barva (15 %) u žáků z Kojetína označovala chlad, prostějovští terciáni ji uváděli jako barvu inteligence a vstřícnosti. *Bílá* (9 %) evokuje u studentů barvu tabule a křídly. *Hnědá* (9 %) značí usedlost a fádňi oděv. *Zelená* (7 %) je opět barvou tabule, jeden žák ji uvedl i jako barvu závidosti (učitel závidí studentům jejich mládí). *Fialová* (2 %) je známkou nesympatií žáka k profesi pedagoga.

Graf č. 6: *Horník*



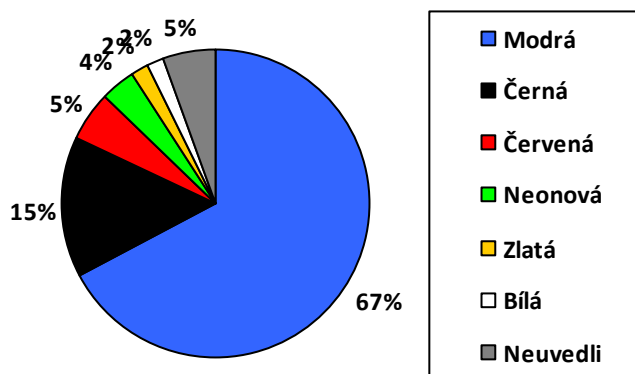
Barva grafu horníka zcela odpovídá materiálu, s nímž pracuje. Převládající *černá* (45 %) symbolizuje černé uhlí, popřípadě špínu, tmou. *Hnědá* (25 %) značí hnědé uhlí nebo půdu či tvrdou práci. *Šedá* (24 %) je prach, nečistota nebo skála. Jeden žák uvedl *žlutou* barvu (2 %), již zdůvodnil jako světlo horníkovy lucerny ve tmě.

Graf č. 7: *Ekolog*



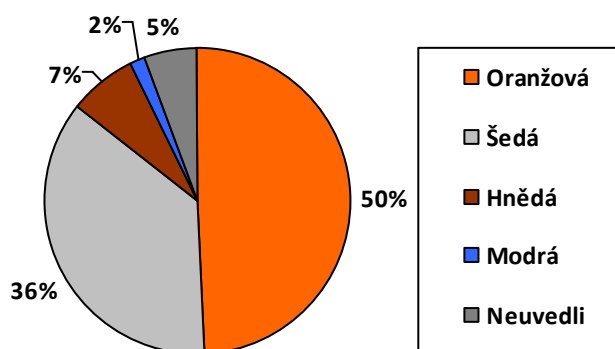
Dle našeho předpokladu u ekologů zvítězila *zelená* barva (92 %), symbolizující přírodu, rostliny, klid. *Žlutá* (2 %) byla barvou slunce, *duhová* (2 %) označením ekologického hnutí DUHA.

Graf č. 8: *Policista*



Modrá barva (67 %) převažující v grafu znázorňuje uniformy policistů, stejně jako barva *černá* (15 %). *Červená* (5 %) znamená respekt a krev. *Neonová* (4 %) je barvou reflexních vest dopravních policistů, vžilo se i slangové označení pro příslušníky dopravní policie – „neonci“. *Bílá* (2 %) je barva policejních vozidel a *zlatá* (2 %) má být vyznamenání pro policisty coby ochránce zákona.

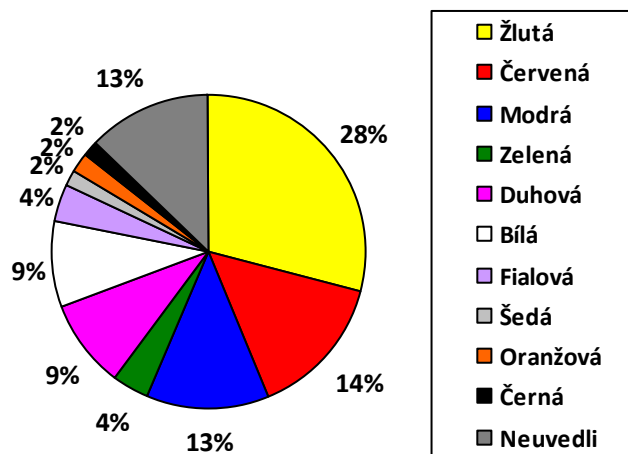
Graf č. 9: *Popelář*



Popeláři jsou vnímáni převážně v *oranžové* barvě (50 %) díky pracovnímu oděvu a barvě vozidel. Následuje *šedá* (36 %) jako barva nádob na odpad a symbol nečistoty. *Hnědá*

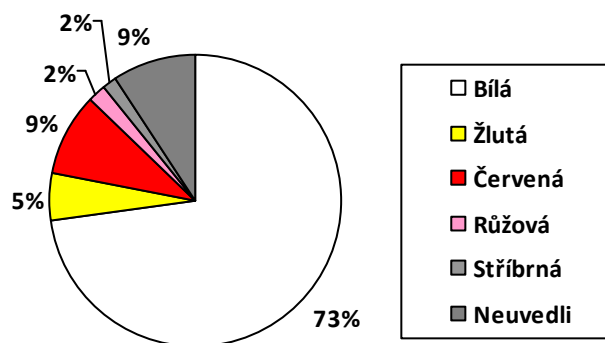
barva (7 %) studentům evokuje nepořádek. *Modrá* (2 %) je ranní dobou, kdy nejčastěji popeláři provádějí svoz odpadu.

Graf č. 10: *Prodavačka*



Jednu z nejpestřejších škál nabízí povolání prodavačky. Převládá *žlutá* barva (28 %), zejména u žáků z Kojetína, jež je zdůvodňována barvou uniforem jediného kojetínského supermarketu Albert, *žlutá* je také znakem úsměvu a ochoty. Souvislost s barvou uniforem mají i barvy *červená* (14 %), *modrá* (13 %), *bílá* (9 %) a *zelená* (4 %). *Duhová* (9 %) označuje bohatost sortimentu. *Fialová* (4 %) je vnímána jako symbol únavy. *Černá* (2 %) je barva pokladního pásu. *Oranžová* (2 %) podle jednoho respondenta upozorňuje na slevy zboží. *Šedou* barvou (2 %) je hodnocena neatraktivnost profese.

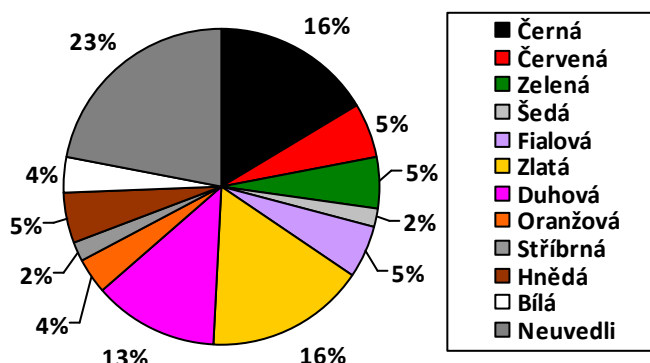
Graf č. 11: *Kuchař*



Kuchaře vidí žáci nejčastěji v bílé čepici a zástěře, proto převažuje *bílá* barva (73 %) nad barvami ostatními. *Červená* (9 %) je barvou koření či masa. *Žlutá* (5 %) se žákům jeví jako symbol pro mouku, z které se pečou koláče. *Růžová* (2 %) značí barvu tváří kuchaře

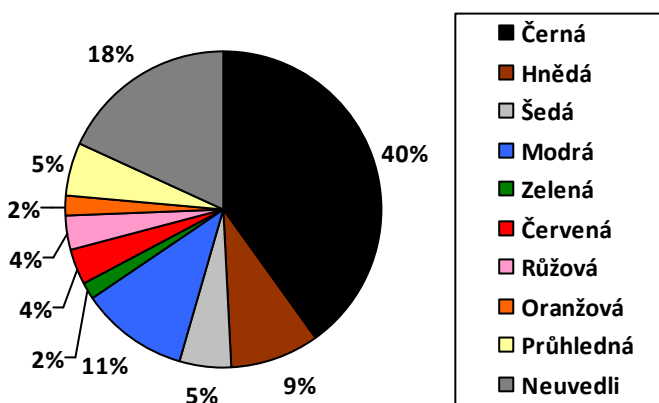
sklánějícího se nad horkým jídlem, *stříbrná* barva (2 %) evokovala jednomu studentovi barvu příborů.

Graf č. 12: *Herec*



Nejvíce problémů s přiřazením barvy k profesi měli žáci u položky *Herec* – u dvanácti studentů zůstala nevyplněna. Ostatní respondenti vnímali tuto profesi velmi různorodě. *Zlatá* (16 %) je barvou hereckých hvězd a jejich slávy. *Černá* (16 %) symbolizuje barvu oděvu, opony a prostějovské studentské divadlo Point. *Červená* (5 %) je podle žáků známkou rivality a nevráživosti mezi herci, *fialová* (5 %) i *zelená* (5 %) znamenají závist a *hnědá* (5 %) barvu jeviště. Dva studenti označili *bílou* barvou (4 %) papír scénáře. *Oranžovou* barvou (4 %) přiřadili nadměrnému zájmu médií o soukromý život herců. *Stříbrná* (2 %) i *šedá* (2 %) jsou barvami filmového plátna.

Graf č. 13: *Politik*



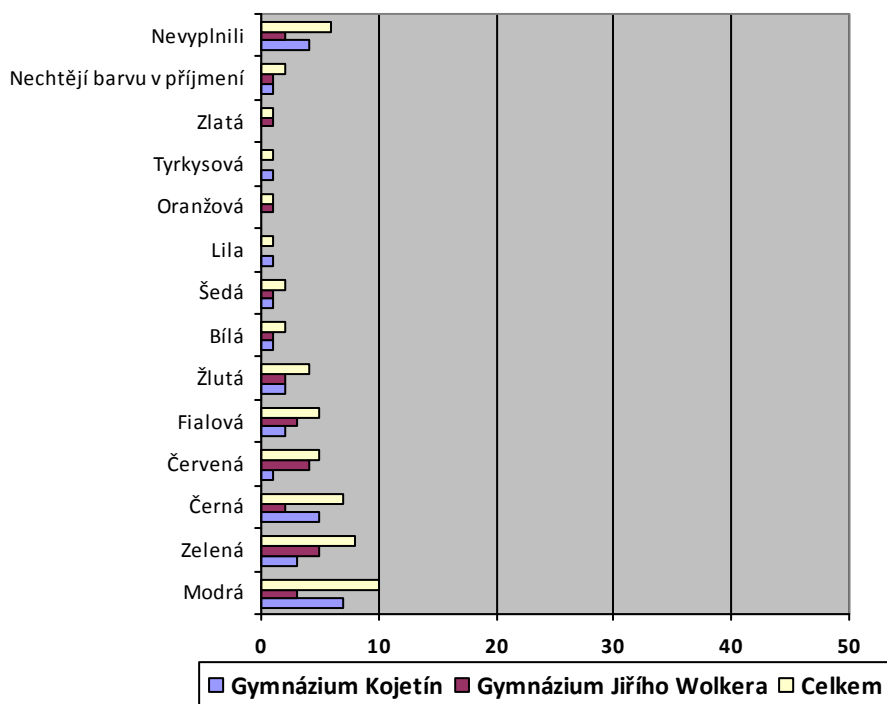
U profesi politiků je dominantní *černá* (40 %) coby barva špatného svědomí, korupce, falše a obleků. *Modrá* (11 %) symbolizuje politické strany, především ODS, a nadřazenost. *Hnědá* (9 %) značí neoblíbenost a nezáživnost profese. *Průhlednou* barvou označili

respondenti zbytečnost tohoto povolání, protože se domnívají, že politikům na řadových občanech nezáleží. Červenou barvu (4 %) vnímají respondenti jako barvu provokující. U růžové (4 %) uvedli, že se politik dívá na svět růžovými brýlemi. Oranžová (2 %) je barva politické strany ČSSD. Zelenou (2 %) označil jeden student závist lidí vůči politikům.

Komentář k úkolu č. 6

Cílem poslední otázky bylo zjistit, jakou barvu by si studenti zvolili do svého příjmení a proč. V grafu podáváme přehled výsledků průzkumu. Ve zdůvodnění výběru té které barvy se nejčastěji objevovala odpověď: *tato barva se mi líbí, vyjadřuje moji osobnost, je to moje oblíbená barva*. Z celkového počtu 55 respondentů pouze by si pouze dva nepřáli mít barvu ve svém příjmení, protože jsou se svým současným příjmením spokojeni a neměnili by ho. Šest žáků položku nevyplnilo vůbec.

Graf č. 14: Barvy v příjmení



Jak z grafu vyplývá, nejfrekventovanější barvou, již si žáci vybrali, byla *modrá*, následovaná *zelenou*, *černou*, *červenou*, *fialovou* a *žlutou*. V příjmeních se objevily i módní barvy, jako je *lila* a *tyrkysová*, z nichž ani jedna se v českých příjmeních nevyskytuje.

6.2 Shrnutí praktické části

V odpovědích se dovídáme, jakým způsobem studenti tvořili odvozeniny ze zadaných barev a které známé osobnosti s příjmením obsahujícím barvu znají. Zajímavé bylo sledovat, jaké barvy si respondenti představují v souvislosti s určitými povoláními. Tato položka byla pro větší přehlednost doplněna grafy.

Zvoleným dotazníkem jsme chtěli ukázat, jak jsou studenti schopni pracovat s úkoly na zadané téma. Většina žáků se plnění úkolů ujala zodpovědně, i když se našlo minimum jedinců, kteří příliš nespolupracovali.

7 Využití příjmení v pedagogické praxi

Příjmení mohou být v pedagogické praxi vděčným tématem, vždyť každý si své příjmení s sebou nese po celý život. Cvičení, v nichž budeme pracovat s příjmeními, jsou zaměřena především na kreativitu žáků. Uvádíme tyto náměty k práci s příjmením v hodinách českého jazyka:

- Napište metodou volného psaní krátké zamyšlení na téma: *Jak se mi žije s mým příjmením*. Texty budou jistě zajímavé a v mnohém přínosné i pro samotné žáky.
- Napište krátký příběh o tom, jak vzniklo vaše příjmení. Text pak porovnejte s tím, co o původu vašeho příjmení říkají odborné příručky, např. práce Vladimíra Matese.

Tyto úkoly lze rozvíjet dále:

- Metodou myšlenkové mapy připište ke svému příjmení přezdívky, které lze k vašemu příjmení vytvořit.
- Najděte ve slovnících nebo na internetu varianty svého příjmení v cizích jazycích.
- Pracujte se svým příjmením metodou T-grafu, tzn. na jednu stranu pole rozděleného svislicí napište, co se vám na vašem příjmení líbí, a na druhou stranu to, co vám na vašem příjmení vadí.
- Vyhledejte na internetu slavné nositele svého příjmení; napište, ve kterém oboru byste se chtěli prosadit vy.
- Napište akrostich, kdy počáteční písmena jednotlivých řádků textu budou tvořit vaše příjmení. Obsahem řádků mohou být např. charakterové rysy nositele příjmení.

Vzor:

Náladový

Obětavý

Vstřícný

Altruista

Kamikadze

Všestranně lze pracovat i s příjmeními, která obsahují barvu:

- Napište, jaké asociace, vlastnosti vás napadají v souvislosti s nositeli příjmení, která obsahují barvu, např. *Černý, Bílý, Zelený, Červený* apod. Výsledek pak porovnáme s vlastnostmi, jež se jednotlivým barvám přisuzují.⁴⁵ Můžeme úkol i obměnit – napíšeme nejprve charakteristiky barev a žáci k jednotlivým charakteristikám budou doplňovat příjmení obsahující barvu.
- Napište, odkud pochází pan *Bílý, Černý, Zelený, Červený*... podle vzoru: *Pan Bílý pochází z Bílé Vody, Bělé pod Bezdězem, Lázní Bělohrad, Bíliny, Bílovce, Bělotína* apod. V tomto cvičení využijeme mezipředmětových vztahů – místa, odkud nositelé příjmení, jež obsahují barvu, pocházejí, žáci zároveň ukazují na mapě.

Uvedená cvičení jsou nejen vítaným zpestřením v hodinách českého jazyka, ale žáci si v nich vyzkoušejí i svou kreativitu; cvičení mohou navíc i pomoci žákům k sebereflexi.

⁴⁵ například na internetovém portálu <http://blog.duclair.org/tipy/psychologie-barev>.

Závěr

Oba hlavní cíle bakalářské práce byly splněny.

V teoretické části jsme charakterizovali onomastiku jako vědní disciplínu a hodnotili její rozvoj v rámci české lingvistiky. Na tomto místě je třeba vyzdvihnout především práce Antonína Profouse, Ladislava Hosáka, Vladimíra Šmilauera, Rudolfa Šrámka a v současné době zejména Miloslavy Knappové.

Pokud jde o vznik a vývoj českých příjmení, lze je chronologicky sledovat od dvojmení šlechtických, městských, venkovských a dělnických.

Z hlediska typu příjmení dělíme na slovanská a neslovanská, dále na příjmení odvozená od křestních jmen, od jmen místních, příjmení utvořená podle názvů lokalit, tělesných a duševních stavů, pojmenování povolání, živočichů, přírodnin a další.

V praktické části bakalářské práce jsme se zabývali využitím onomastické problematiky, konkrétně příjmeními odvozenými z pojmenování barev ve výuce českého jazyka na nižším stupni gymnázia. Cílem bylo zjistit, jak jsou žáci schopni pracovat s úkoly zabývajícími se příjmeními. Většina úkolů byla zaměřena na kreativní práci, žáci například uváděli příjmení k jednotlivým barvám, charakterizovali známé osobnosti, které jsou nositeli příjmení utvořeného podle názvu barvy, popřípadě asociovali, jaké barvy by přiřadili k jednotlivým povoláním.

Sedmá kapitola bakalářské práce nabízí další náměty pro práci žáků s příjmeními v hodinách českého jazyka.

Bakalářská práce přinesla zajímavé výsledky vyplývající z žákovských prací, na něž by bylo možné navázat v diplomové práci a zaměřit se na výzkum v oblasti toponomastiky, který by byl realizován na větším vzorku respondentů, než tomu bylo u práce bakalářské.

Bakalářská práce by pro učitele mohla přínosná ve výuce českého jazyka, neboť onomastika je přímou součástí vyučování. Jako učivo se uplatňují všechny druhy vlastních jmen, tj. toponyma, antroponyma či chrématonyma. Protože jsou vlastní jména nejčastěji ve školské praxi probírána v souvislosti s výukou pravopisu, náměty v kapitole č. 7 by mohly posloužit pedagogům k ozvláštňení jejich výuky.

Literatura

FILIPEC, J., ČERMÁK, F. Česká lexikologie. Praha: Academia, 1985. 281 s.
ISBN neuvedeno.

GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 1. vyd. Brno: Paido, 2000. 207 s.
ISBN 80-85931-79-6.

KNAPPOVÁ, M. *Naše a cizí příjmení v současné češtině*. Liberec: Tax az kort, 2002. 256 s.
ISBN 80-238-8173-6.

MATES, V. *Jména tajemství zbavená II díl: Malá encyklopedie 250 nejčastějších příjmení*. Praha: Nakladatelství Epoque, 2003. 381 s. ISBN 80-86328-30-9.

PASTYŘÍK, S. *Onomastické vademecum pro učitele*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008. 23 s. ISBN 978-80-7041-526-9.

SKALKOVÁ J. *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu*. Praha: SPN, 1983. 204 s. ISBN neuvedeno.

ŠMILAUER, V. *Úvod do toponomastiky*. Praha: SPN, 1966. 231 s. ISBN neuvedeno.

Elektronické zdroje

<http://www.ujc.cas.cz/>.

<http://prijmeni.unas.cz/>.

<http://zlatestranky.cz/>.

Přílohy

Příloha č. 1

Dotazník zaměřený na barvy v příjmeních tak, jak byl respondentům předkládán.

1. Uveďte deset příjmení, ve kterých se vyskytují barvy (libovolné):

.....
.....

2. Vypište, pokud to lze, varianty českých příjmení (maximálně však deset u každé barvy) odvozené od těchto barev:

VZOR: Černý - Černoch, Černoušek, Černošek *atp.*:

Bílý:

Černý:

Červený:

Fialový:

Hnědý:

Modrý:

Rezavý:

Šedý:

Zelený:

Žlutý:

3. Najděte pět známých nositelů příjmení obsahujících název barvy a charakterizujte je:

VZOR: *Roman Červenka – český reprezentant v ledním hokeji, mistr světa, v současnosti hráč ruského týmu Avantgard Omsk.*

.....
.....
.....
.....

4. Uved'te, jak vznikla tato příjmení:

Bělohradský:

Černohlávek:

Ryšavý:

Zelenohorský:

5. K uvedeným zaměstnáním či aktivitám přiřaďte barvu, která vás napadne jako první a proč:

Lékař

Učitel

Horník

Ekolog

Policisté

Popelář

Prodavač

Kuchař

Herec

Politik

6. Kdybyste si sami mohli vybrat, jakou barvu byste měli v příjmení, která by to byla a proč?

.....

.....

Anotace bakalářské práce

Jméno a příjmení:	Barbora Mlčochová
Katedra:	Katedra českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Doc. PhDr. Milena Krobotová, CSc.
Rok obhajoby:	2011

Název práce:	Barvy v českých příjmeních
Název v angličtině:	The colours in the czech surnames
Anotace práce:	Práce se zabývá historií onomastiky a jejím postavením mezi lingvistickými disciplínami. Zaměřuje se na příjmení a jejich vývoj. V praktické části je vyhodnocen průzkum věnovaný problematice příjmení vytvořených od názvů barev.
Klíčová slova:	Onomastika, antroponomastika, příjmení, dotazník
Anotace v angličtině:	The work deals with the history of onomastics and its position among linguistic disciplines. It focuses on the family name and their development. The practical part is evaluated by a survey devoted to the problems created by last names of colors.
Klíčová slova v angličtině:	Onomastics, antroponomastics, surname, questionnaire
Přílohy vázané v práci:	Příloha č. 1
Rozsah práce:	47 stran
Jazyk práce:	čeština